

8. Seidel A. *Immortal passage: Philosophical speculations on posthuman evolution.* – Lanham: Lexington Books, 2010. – 156 p.
9. Seidel A. *Inhuman thoughts: Philosophical explorations of posthumanity* / A. Seidel. – Lanham : Lexington Books, 2008. – 140 p.
10. Young S. *Designer evolution: a transhumanist manifesto* / S. Young. – New York : Prometheus Books, 2006. – 417 p.
11. Verdoux Ph. *Transhumanism, Progress and the Future* / Ph. Verdoux // *Journal of Evolution and Technology.* – 2009. – Vol. 20, issue 2. – Pp. 49–9.
12. Weaver J. *Educating the Posthuman. Biosciences, Fiction, and Curriculum Studies* / J. Weaver. – Rotterdam : Sense Publishers, 2010. – 50 p.

РЕЗЮМЕ

М. А. Афонина. Проблема трансформації людини під впливом NBIC: філософський аналіз

У статті проаналізовано сутність транслюддини та методологічну роль високих технологій в її формуванні. Особлива увага приділяється людській природі, яка буде зазнавати змін, та пов'язаному з цими перетвореннями майбутньому людського роду.

Ключові слова: *високі технології, трансгуманізм, транслюддина, постлюдина, надрозум, нанотехнологія.*

SUMMARY

M. Afonina. The Problem of the Human Being`s Transformation Under the Influence of NBIC: Philosophical Analysis.

The article examines the transhuman`s nature and methodological role of higher technologies in his forming. Particular attention is paid to human nature, which will be subject to changes and related to these changes the future of the human race.

Key words: *higher technologies, transhumanism, transhuman, superintelligence, nanotechnology.*

УДК 111:572

Л. М. Щербаченко

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ТІЛЕСНЕ І ВЕРБАЛЬНЕ В КАТЕГОРІЯХ ВНУТРІШНЬОГО І ЗОВНІШНЬОГО

У статті розглянуто окремі домінанти тілесних проявів через міміку і жести (фізіогноміка), зв'язок їх із внутрішнім на основі тіла, яке є «функціональним органом» внутрішнього і зовнішнього; зроблено спробу осмислення їхнього складного взаємозв'язку.

Ключові слова: тілесне, вербальне, фізіогноміка, внутрішнє, зовнішнє.

Уся душа є зовнішність. Зморшки і шрами, нанесені їй, знаходять відображення на нашому обличчі.

Г.Г. Шпет

Внутрішнє і зовнішнє – фундаментальні категорії філософської антропології, які відтворюють структуру феноменального світу людини, її внутрішнє (дух, душа, свідомість) і зовнішнє (тілесна оболонка). Перші спроби осмислення цих категорій були відомі ще із часів античності та являються предметом дослідження гуманітарних наук, зокрема психології, соціології, філософії, лінгвістики тощо.

Ціллю статті є, доведення, що зовнішнє існує не об'єктивно, окремо від внутрішнього, а суб'єктивно – тісно взаємопов'язане з внутрішнім, прояви якого відбиваються тілесно і вербально.

В. А. Косяк зазначає, що людина – це інстанція, яка складається із внутрішнього і зовнішнього, об'єктивного і суб'єктивного. Проте саме єдність об'єктивного і суб'єктивного наповнює життя по всьому її діапазоні, починаючи від грубого фізичного (тілесного) і закінчуючи найтоншою духовною, інтелектуальною діяльністю [5, 217–218].

Як зазначає Ц. Ламонт, розуміння сутнісних сфер буття людини тіло – свідомість – соціальність – культура відкриває доступ до розуміння багатьох явищ людського життя, зокрема, комунікативних, які реалізуються за допомогою певних засобів – знакових систем [9, 118]. Їх поділяють на вербальні та невербальні. Невербальна комунікація відбувається, як правило, неусвідомлено, мимовільно. Здебільшого люди контролюють своє мовлення, але на підставі аналізу їх міміки, жестів, інтонації можна оцінити правильність, щирість мовної інформації.

Н.П. Волкова пропонує вважати засобами невербальної комунікації: 1) мову тіла: статична експресія – фізіогноміка (експресія обличчя й фігури, зумовлена будовою тіла), артефакти (прикраси, манера одягатися, зачіска, косметика), система запахів (природні, штучні); динамічна експресія – текесика (система дотиків, потиску руки, поплескування), просодика (характеристика голосу, темп, тамбр, висота, гнучкість, наголошування, акцент); екстралінгвістика (використання пауз, сміху тощо), кінесика (комунікативно значущі рухи): виражальні рухи (міміка, жести, пантоміміка, постава, поза, хода); контакт очей (спрямованість руху, частота контакту, тривалість); невербальні дії (дії з предметами, тілесні рухи – потирання рук і т.п.); 2) міжособистісний простір: дистанція; взаємне розміщення під час спілкування; 3) часові характеристики: час спілкування; запізнення; затримка дій [2, 425 – 426].

Багато що можна казати про людину та її поставу у статиці й динаміці. Постава здатна виражати внутрішню гідність, цілісність людини, спроможність її до творчої діяльності, і навпаки – комплекс неповноцінності, внутрішню розхлябаність. Тому, зазначає В.А. Косяк, проблема постави є проблемою соціальною і екзистенціальною. Він відмічає, що в контексті «тілесності» в

поставі найяскравіше – разом із рухами, жестами, мімікою, виразом очей, інтонацією – людина виявляє себе, свою тілесну присутність, свою глибинну суть, оскільки внутрішня зрілість ніколи не буває чимось внутрішнім. У вертикальній поставі тілесна присутність людини виявляється як правильний розподіл між Землею і Небом. У горизонтальній – як правильне ставлення до світу і до самої себе. Бути «людиною по суті» – це завжди бути в гармонії правильних взаємин – по вертикалі і по горизонталі. Коли порушена вертикаль, людина або сильно просідає, або дуже витягується вгору. Коли порушена горизонталь – людина або нестримно розкривається світу, або самовідштовхується від нього. Її міміка й жести безмірні, неритмічні, нескоординовані [6, 86 – 87].

Можна вважати, що невербальні знаки впливають на людей не менше, а інколи й більше, ніж слова. Підвищуючи емоційну значущість інформації, вони сприяють кращому її засвоєнню. Міміка може відповідати характерові мовлення, взаємин: виражати впевненість, радість, захоплення, гнів і т.п. Широкий діапазон почуттів виражають усмішка (посмішка), порухи брів, вираз очей.

Контакт очей (візуальний контакт) виражає ступінь зацікавленості партнером, зосередженості на тому, про що він говорить. З'ясовано, що розмовляючи, люди дивляться один на одного в середньому 35–50% часу, протягом якого відбувається розмова. Погляд затримується на очах співрозмовника 5–7 секунд. На нього частіше поглядають, слухаючи, а не тоді, коли говорять самі [1, 64–65]. Під час контакту погляди спрямовані один на одного переважно для того, щоб побачити реакцію на свої слова. Тривалий погляд мовця, спрямований на співрозмовника, підтверджує сказане. У стосунках із дітьми візуальний контакт виконує функцію емоційного живлення. Відкритий, доброзичливий погляд прямо в очі дитини важливий не лише для встановлення взаємодії, а й для задоволення її емоційних потреб, емоційного підкріплення. Візуальний контакт є технікою, яку потрібно свідомо розвивати.

Фізіогноміка все більше знаходить собі застосування в сучасному світі, бо допомагає краще сприймати і зрозуміти людину. Проте цілісне й глибоке її сприйняття можливе в діалектиці зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного й суб'єктивного. Цю думку можна підсилити, посилаючись на Гегеля, який поділяє свою логіку на об'єктивну, в яку включає вчення про буття і сутність, та на суб'єктивну логіку – вчення про поняття (зовні схожу на традиційну формальну логіку, хоч цей поділ і носить умовний характер). Уся логіка, на його думку, має об'єктивне значення. Кожний об'єкт складається із двох головних властивостей: бути внутрішньо диференційованим, складовим із різних частин, властивостей і бути цілим, єдиним, неподільним під час взаємодії з іншим об'єктом. Усвідомлення факту, що об'єкти внутрішньо диференційовані, а разом з цим – єдині, дає змогу використовувати їх, враховуючи чуттєво не дані властивості для чуттєво даних змін і, навпаки, істина полягає в тому, щоб розуміти їх як єдине ціле [3, 216].

Відштовхуючись від праць Г. Гегеля, В.П. Зінченка та інших науковців, можна казати, що різні реакції тіла – засоби зовнішньої несловесної передачі емоційних станів людини (наприклад, почервоніння, збліднення, зміна ритму дихання і т. ін.), – слугують засобами обміну інформації між людьми. І власне невербальну комунікацію можна вважати найбільш суб'єктивно-об'єктивно чесною, оскільки відповідь на сприйняту інформацію – мимохідь відображається мімікою. Спроби зробити латентним справжнє ставлення до сприйнятої інформації за «натягнутою» усмішкою можливі, але тіло рефлексивно встигає першим «висловити свою думку» відображаючи, хоча й на мить, справжній вираз. Із усіх «хитрощів» міміки найважче приховати реакцію очей (частота кліпання, рух зіниць, тощо), власне тому професійних гравців у покер, за столом, найчастіше можна бачити в затемнених окулярах.

Тривалі й часто повторювані стани, що йдуть від розуму й емоцій, особливо відображаються на обличчі людини. Обличчя – це слово, говорив А. Піз. Так стверджує і фізіогноміка – та система знань, яка дозволяє визначити тип, особистості людини і її душевні якості (як природжені, так і набуті) виходячи із аналізу характерних особливостей обличчя та його виразів. Фізіогноміка – це своєрідна експресія обличчя й фігури людини, взята без відношення до виразних рухів та обумовлена самою будовою обличчя, черепа, тулуба, кінцівок, входить у структуру невербальних комунікацій. Із віком людина змінюється, але найголовніші риси залишаються незмінними, а часом ще більше проявляються. Одне тільки перше знайомство може багато що розповісти і, можливо, застерегти від помилок, проте жіночу статтю прочитати складніше, оскільки косметика багато що приховує. Але й тут складно "змінити" форму обличчя, очей [10, 113].

«Очі – дзеркало душі» – свідчить мудра стара істина. Виявляється, за по напрямом погляду можна скласти досить точне уявлення про вашого співбесідника. Залежно від того, куди дивиться людина під час розмови, легко можна визначити ступінь її щирості або зацікавленості розмовою, а іноді й прочитати таємниці її думок.

Якщо погляд спрямований прямо в очі, швидше за все людина вкрай зацікавлена обговорюваною темою. Твердий фіксований погляд трактують як однозначну спрямованість до мети («дивиться фактам в очі»), упевненість у собі та своїх діях, високу самосвідомість, усвідомлення своїх сил та можливостей. Якщо співбесідник на мить зустрічається з вами поглядом і тут же переводить його на неістотні об'єкти, це може означати, що він хоче закінчити розмову, яка йому набридла. Якщо погляд прямує вгору, це означає, що розмова викликає стійке роздратування. Погляд, скерований у верхній правий кут свідчить про те, що співбесідник намагається провести якісь асоціації. Якщо ж він намагається уявити те, про що не чув до цього, погляд неодмінно попрямує вліво. Погляд управо і вниз означає, що людина веде активний внутрішній діалог або роздумує про те, як продовжити розмову. Погляд, направлений вліво і вниз припускає спогади, пов'язані з

обговорюваною вами темою. Якщо партнер по розмові опускає очі, це явна ознака дискомфорту або збентеження [7, 206].

Спираючись на особистісні спостереження, можна сказати, що «наповзання» верхньої повіки на середину ока говорить про проникливість та спритність людини. Якщо злегка спадає все віко цілком – велика сексуальна привабливість, але одночасно холодне серце. Верхня повіка, що спадає від середини до кута ока, – песимізм. Загальне провисання нижньої віки в жінок – теплота і жіночність. Набрякла посередині нижня повіка – егоцентричність. Набряклі повіки, як верхні, так і нижні, говорять про втому від життя. При першому погляді на обличчя людини наша увага концентрується на найяскравіші точки – губи або очі. Кажучи «очі» ми узагальнюємо цілу смугу до якої входять і брови, що найяскравіше виражають міміку. В чоловіків брови читаються легко, у жінок – важко, оскільки майже у всіх жінок брови піддавалися косметичній обробці.

Під час зчитування інформації із брів діє одне правило: чим брови товщі й жорсткіші, тим непоступливіший і впертіший характер людини. Тонкий зовнішній кінець говорить про благородство; широкий кінець, що піднімається вгору, – мужність і заповзятливість, але в той же час схильність до жорсткості. Довгі, витончені брови говорять про спокій, консерватизм. Елегантна лінія брів довша за око – про інтелект. Коротенька і тонка брова – людина веде самотню боротьбу за життя і своє місце в ньому. Короткі й грубі брови – влюблива натура, схильність до частоті зміни кар'єри. Якщо ж брови майже невидимі – хитрість. Короткі й густі брови – незалежність, але й агресивність, запальність. Короткі, грубі та густі брови – злість. «Мова тіла», стверджував А. Піз, більш множинна, ніж мова слів. Лише деякі слова мають більше трьох-чотирьох значень, тіло ж «множинне», так як має набагато більше видимих і прихованих властивостей, якими пов'язане із зовнішнім оточенням [7, 28].

На думку В. А. Косяка, форма тіла має найбільше значення під час сприйняття людини як естетичного об'єкта, але важлива також як предмет естетичного ставлення й експресія тіла, його психомоторика, мова жестів, міміки і рухів тіла, що несе інформацію про внутрішнє, про рухи і стани, опосередковані впливом зовнішнього (соціального). Зовнішній вплив проявляється в експресії тіла – в особливостях поведінкових реакцій, що динамічно виражають зовні внутрішній стан особистості, а також відображають їх у зовнішності. Необхідно зазначити, що експресію разом із мовою і діями можна тлумачити як наочно-знакову модель особистості [5, 221–222].

В.П. Зінченко зазначав, що поряд із тілесною є вербальна взаємодія, яка відбувається переважно у словесній формі – у процесі мовного спілкування. Задіяне в комунікативний процес слово, є фактом комунікації. За формою та змістом воно спрямоване на іншу людину. Словом лікують, воно ж калічить, воно ж являється засобом на падіння. Слово збирає в собі енергію дії. Слово включає в себе зовнішнє і внутрішнє. Воно гетерогенне і синкретичне. Слово виступає як зовнішня форма, містить у якості своїх внутрішніх форм образ, дію,

почуття. При цьому, звісно, зовнішнє і внутрішнє не рівнозначні. Їх варто розглядати як мову, яка не завжди взаємоперекладається [4, 41, 43].

Мова зовнішня – сукупність звукових сигналів, письмових знаків та символів (слів), за допомогою яких людина одержує, перероблює, зберігає та передає інформацію. Вона виявляє себе в конкретних актах мовлення, тобто у процесах висловлення власних думок, почуттів, настрої.

Любляча мати дарує своєму немовляті любов, турботу, душу і Слово. Вона безперервно коментує як всі його життєві та поведінкові акти, так і свої власні дії, пов'язані з турботою про нього. Її слова, разом із їх смислами і значеннями, проникають у рухи, жести, пізніше в образи і дії і, навіть, у душу немовляти. Слово поступово і непомітно для оточуючих становиться їх внутрішньою формою. Раптово виявляється, що дитина задовго до того, як починає говорити, багато чого розуміє. Гуління і лепет становляться все більше диференційованими й осмисленими, в них починають чути фонему рідної мови, які відіграють надзвичайно важливу роль для подальшого формування комунікаційних здібностей мовлення [4, 41–42].

Якість мовлення залежить від сили, витривалості, гнучкості голосу. Силу голосу визначає не крик, не гучне виголошування фрази, а внутрішнє емоційне наповнення. Можна голосно, на високій ноті висловлювати думку, але вона залишається слабкою, «порожньою», бо не підкріплена силою емоцій. Витривалість голосу – це такий його стан, коли тривала мовна діяльність людини не призводить до його ослаблення чи захворювання. Гнучкість голосу передбачає охоплення максимального діапазону звучання – від низьких до високих звуків і тонів. Ці характеристики визначаються в залежності від конкретної ситуації.

Н. П. Волкова акцентувала, що спілкування може призвести до негативного результату, якщо в його процесі виникає почуття образи, ворожості, відчуження. Найчастіше його спричиняють: відмінності між вербальним і тілесним, зовнішнім і внутрішнім. Спеціалісти стверджують, що тільки 7% інформації містить зміст сказаного, 55% інформації передається на невербальному рівні (мімікою, жестами), 38% інформації – якісними характеристиками голосу (висота тону, тембр). У процесі спілкування невербальні засоби реалізуються поза контролем свідомості, імпульсивно. Тому під час взаємодії варто зважати на свої засоби і манеру спілкування, своєчасно виправляти помилки та розбіжності [1, 67–68].

В.П. Зінченко теж зазначав, що динаміка внутрішнього не завжди співпадає з динамікою зовнішнього, так і остання часто від неї відстає. Внутрішнє і зовнішнє – це не окремі частини, із яких складається людина: вона єдина, індивід, неділима. Проте емпірично, звісно, вірно розрізняти в людині, в символі, слові – зовнішнє і внутрішнє. Антропологія постійно стикається із тим, що зовнішнє – зрадливе, а внутрішнє – таємниче. Навіть коли таємниця привідкривається, відразу починає турбувати питання про її розгадку. Різке протиставлення зовнішнього і внутрішнього і його абсолютизація ведуть науку в глухий кут [4, 37–38].

В.А. Косяк наголошував, що взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього, суб'єктивного й об'єктивного багатоаспектні. У людині як *Homo sapiens* чітко виявляється суперечлива єдність фізичного і духовного, злиття яких в єдине ціле робить її прекрасною [5, 220].

Якщо задуматися, відкинути скептичне ставлення, і терпляче проаналізувати можливу точність і практичну значимість двох категорій – внутрішнього та зовнішнього, то дуже часто науковий підхід виглядає більш суперечливим і менш переконливим, ніж живе підтвердження спостережень. У сучасному світі комунікація є одним із найважливіших аспектів людського життя. Вміння зрозуміти з якою людиною спілкуєшся і чи щирими є висловлені думки, для сучасного бізнес-світу є життєвою необхідністю. Спроби «прочитати» людину були поширені в торгівлі ще Київської Русі, і набуті знання можуть допомогти нам і сьогодні. Природне вміння «читати» людину за її мімікою і жестами можна назвати інтуїцією, а можна звернутись до древньої науки.

Фізіогноміка, як галузь знань, знаходиться скоріше посередині між строгою науковою концепцією, заснованою на вивченні поведінкових реакцій людини та емпіричним досвідом, зібраним і переданим протягом тривалого проміжку часу. Іншими словами можна сказати те, що зовнішність може розкрити внутрішній світ людини, тобто форма допомагає розкрити зміст, а «людина – це цілісна жива форма, а не множення, не сума зовнішнього (тіла) і внутрішнього (душі, тіла, психіки, свідомості тощо). Ця жива форма складна, вона представляє собою *форму форм* чи метаформу, здатну до диференціації і генерації нових форм»[4, 38].

Отже, зовнішнє зароджується всередині, а внутрішнє – зовні. Це не лише знайомі нам акти інтеріоризації та екстеріоризації, оскільки в обох випадках маємо справу з народженням, стражданнями тощо, але й удосконаленням зовнішнього і збагаченням внутрішнього [4, 40]. Проте досконале зовнішнє і багате внутрішнє дуже часто виявляються непосильною задачею впродовж всього життя. Не випадково в період постмодерну тілесне і вербальне стали найактуальнішими категоріями антропології в західній філософській думці, на основі чого до кінця ХХ ст. виникла «філософія нової тілесності», яку освоюють, вивчають, досліджують наші вітчизняні філософи. До понять тілесного і вербального все частіше звертаються гуманітарні науки, які досліджують тіло людини в різних соціокультурних проявах, отримані пріоритетні здобутки використовують у своїй практичній діяльності й активно протистоять тій бінарній опозиції, яка частково ще збереглася з епохи Нового часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айламазьян А.М. Связь моторики человека с его личностными характеристиками / А.М. Айламазьян., Т.С. Князева // Вопросы философии. – 2008. – № 2. – С. 62–73.

2. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П. Волкова. – К. : Видавничий центр "Академія", 2001. – 576 с.

3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. – Ч. 1. Логика // Г. Гегель Сочинения в 14-ти т. М.; Л.: Государственное издательство, 1930. – Т. 1. – 368 с.

4. Зинченко В.П. Тело как слово, образ и действие / В.П. Зинченко // Человек. – 2010. – № 2. – С. 34–47.

5. Косяк В.А. Людина та її тілесність у різних формах культури / В. А. Косяк. – Суми "Університетська книга". – 2010. – 318 с.

6. Косяк В.А. Універсум ритму / В.А. Косяк. – Суми : «Університетська книга». – 2008. – 137 с.

7. Пиз А. Язык телодвижений: Как читать мысли других людей по их жестам / А. Пиз. – Нижний Новгород: Ай Кью, 1992. – 262 с.

8. Прудюс С.Д. Информационный аспект сознания / С. Д. Прудюс // Человек. – 2010. – № 4. – С. 167–180.

9. Lamont C. The philosophy of humanism / C. Lamont. – New York: Amnest – 1997. – 302 p.

РЕЗЮМЕ

Л. М. Щербаченко. Телесное и вербальное в категориях внутреннего и внешнего.

В статье рассмотрены отдельные доминанты телесных проявлений через мимику и жесты (физиогномика), связь их с внутренним на основе тела, которое является «функциональным органом» внутреннего и внешнего; сделана попытка осмысления их сложной взаимосвязи.

Ключевые слова: телесное, вербальное, физиогномика, внутреннее, внешне.

SUMMARY

L. M. Shcherbachenko. Corporal and Verbal in Categories of Internal and External.

In the article the separate dominants of corporal displays are considered through mimic and gestures (physiognomy), connection them with internal on the basis of body which is a «functional organ» internal and external; the attempt of understanding of their complex intercommunication is done.

Key words: corporal, verbal, physiognomy, internal, external.